

Maria Konjoekova

ZO GAAT DAT IN RUSLAND

of hoe te leven tussen Russen

Maria Konjoekova

ZO GAAT DAT IN RUSLAND

of hoe te leven tussen Russen

UITGEVERIJ GLAGOSLAV

ZO GAAT DAT IN RUSLAND
of hoe te leven tussen Russen

Maria Konjoekova

Vertaald uit het Russisch
door Els de Roon Hertoge en Ineke Zijlstra

© 2013, Maria Konjoekova

Vertegenwoordigd door www.nibbe-wiedling.de

© 2013, Uitgeverij Glagoslav, Nederland

www.glagoslav.com

ISBN: 978-1-909156-39-5

Op dit boek rust copyright. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, noch anderszins worden verspreid in een andere band of omslag dan die waarin het is gepubliceerd, zonder dat een soortgelijke voorwaarde, inclusief deze voorwaarde, aan de volgende afnemer wordt opgelegd.

INHOUD

Inleiding	5
RUSLAND EN DE RUSSEN	11
DE REGELS VAN HET SPEL EN DE VEILIGHEIDSMATREGELEN	34
RUSSEN OP HET WERK	59
DE INTELLIGENTSIA OF NALEVERS VAN DE CONVENTIE	72
NIEUWE RUSSEN, OF ZIJ DIE DE CONVENTIE MET VOETEN TREDEN	76
VERMAAK, OF DE RUS IN HET HEMELSE RIJK	110
EMIGRATIE	146
JONG BIER MOET GISTEN	153
DE RUSSISCHE TELEVISIE, OF MONSTERS IN VRIJHEID	178
SMEERGELD	200
MAN EN VROUW	212
DE OPVOEDING	281
DE RUSSISCHE KEUKEN	302
DE DATSJA EN DE BANJA	321
HET RUSSISCHE DROOMHUIS	325
GELD	332
VOOR JE RECHTEN OPKOMEN IN RUSLAND, EN OOK VOOR VERANDERINGEN TEN GOEDE	341

PATRIOTTISME OP Z'N RUSSISCH	353
BIJ ONS ZIJN ALLE VOLKEN GELIJK, MAAR SOMMIGE...	357
RUSLAND EN HET WESTEN	378
PITER EN MOSKOU	386
IS HET ECHT ZO ERG OM SCHUTTINGTAAL TE GEBRUIKEN?	392
HET VERLEDEN	398
Besluit	403
Aantekeningen van de vertaler	405

Inleiding

Ik ben geboren en getogen in Rusland, in Sint-Petersburg. In de krap vier decennia dat ik op de wereld sta heb ik veel gezien en veel beleefd. Ik heb kennis gemaakt met duizenden verschillende mensen, met wie ik Russisch sprak, die prachtige, expressieve taal. Soms werd ik aangenaam getroffen door het begrip waarmee mijn landgenoten mij tegemoet kwamen. Andere keren leek het wel of we verschillende talen spraken. Het lot heeft een heleboel fijne ontmoetingen op mijn pad gebracht. Maar er waren ook mensen met wie ik liever geen kennis had gemaakt, sterker nog, die ik nooit had willen tegenkomen. Rusland is de plaats waar sommigen mij volkomen onbaatzuchtig hebben geholpen, maar waar anderen mij monsterachtige streken hebben geleverd. Sommigen houden onvoorwaardelijk van mij (tenminste, daar durf ik van uit te gaan). Anderen zijn juist blij met alle tegenslag die ik ondervind en met alle narigheid die ik te verduren krijg.

Ik heb Rusland, mijn vaderland waar ik zo veel vreugde heb gekend en ook zoveel verdriet, altijd bijzonder gevonden,

een land dat niet alleen een beschrijving waard was maar ook een diepgaande analyse. Ik ben niet origineel. De grootste intellecten van de wereld hebben met verrukking, verwondering en ontzetting gekeken naar mijn land en wat zich daar afspeelde. De bekende Russische dichter Fjodor Tjoetstjev meende: een land met zo'n bijzonder karakter kun je niet met het verstand bevatten. Ik kan natuurlijk moeilijk met Tjoetstjev in discussie gaan en het heeft ook geen zin om met hem te wedijveren. Toch zal ik in dit boek een bescheiden poging doen Rusland te begrijpen. Niet het land maar zijn onderdanen.

De aanzet tot het schrijven van dit boek was een boek van de Engelse Kate Fox, *Watching the English. Hidden Rules of Behaviour*, dat ik geboeid heb gelezen en waaruit ik een heleboel nieuwe en interessante informatie heb opgedaan over de inwoners van het land en hun gewoonten. De auteur, van beroep etnograaf en antropoloog, beschrijft de ongeschreven gedragsregels van de Engelsen in alledaagse situaties: van een gesprek met iemand die je niet zo goed kent en de gedragsregels in de pub, tot de vraag waarom mensen uit verschillende maatschappelijke geledingen kiezen voor een bepaalde inrichting van hun interieur. In navolging van Fox hebben andere schrijvers verteld over het leven van de inwoners van bepaalde landen, in boeken als *Watching the French*, *Watching the Czechs*, *Watching the Koreans*. Er verscheen zelfs een boek met de titel *Watching the men* (dat is me een volkje hoor, met totaal eigen zeden en gewoonten). Waarom nu dan geen boek over de Russen, een van de grootste en meest eigenaardige volken ter wereld?

Daarnaast is er het feit dat ik een opgroeiende zoon heb. Terwijl ik dit schrijf is hij een tiener en zoekt zoals elk mens zijn plekje en zijn rol in de maatschappij. Toen hij nog heel klein was, heb ik mezelf voor het eerst de vraag gesteld: wat is nu het kostbaarste wat ik mijn kind kan meegeven? Ik begreep dat dat

geen geld moest zijn en ook geen onroerend goed (al zijn ze beide bepaald geen overbodige luxe in dit aardse leven). En zelfs niet de herinnering aan mij als de meest voorbeeldige persoon in zijn leven (al probeer ik al meer dan tien jaar, zonder veel succes weliswaar, de engel in mezelf tot wasdom te laten komen). Belangrijker vond ik de vaardigheid om op de juiste manier om te gaan met verschillende mensen en in verschillende situaties, en om die situaties tijdig en juist in te schatten. Vanaf zijn vroege kinderjaren hebben mijn zoon en ik allerlei levenskwesaties geanalyseerd. Eerst de situaties waar hij mee te maken kreeg in de speeltuin, de crèche en op school. Daarna begon ik zelf te vertellen over de dingen die ik meemaakte op mijn werk, met mijn vrienden, bij instanties enzovoorts. Op een gegeven moment besepte ik dat ik in de gesprekken met mijn zoon hem de gedragsregels van Rusland aan het uitleggen was, dat ik hem vertelde over de zeden en gewoonten in het land waar ik ben opgegroeid en waar ik nog altijd leef. En ik zou nog een ontdekking doen. Het bleek dat ik in mijn gesprekken met vrienden en familie dit boek eigenlijk al ‘geschreven’ had. Dat had ik niet alleen gedaan, maar samen met al die intelligente en opmerkzame gesprekspartners die een systeem probeerden te ontwaren in onze soms ronduit absurde realiteit die er met de tijd ook niet overzichtelijker op werd. Wat restte was dus een kleinigheid: het opschrijven van de observaties en conclusies die ik in mijn bijna veertigjarige leven had verzameld.

Buitenlanders hebben een zacht gezegd vreemde indruk van Rusland. Ik heb het niet alleen over de mensen op wie wij overkomen als schattige inboorlingen in bontjassen, die onder werktijd druk rondrijden op tanks en in hun vrije tijd op al even schattige pluizige beren (’s winters ijsberen, ’s zomers bruine beren, dat is de mode hier). Ik bedoel die mensen die oprecht wegwijz willen raken in onze ingewikkelde werkelijkheid, die willen leren begrijpen hoe je met wie moet praten in Rusland,

wat een bepaald woord betekent, een bepaalde handeling of een bepaald voorwerp.

Ja, het leven van de Russen is niet aan zo'n grote hoeveelheid ongeschreven doch strenge gedragsregels onderworpen als dat van de Engelsen volgens Kate Fox. Maar regels zijn er zeker. De Russische mentaliteit is niet altijd te begrijpen voor iemand van een andere cultuur. En toch heeft alles wat de buitenlander onverklaarbaar absurd toeschijnt een logische verklaring. Je moet gewoon, net als ik, je hele leven in Rusland gewoond hebben en de geschiedenis van het land kennen om te begrijpen waarom de meeste Russen doen zoals ze doen, wat ze voelen en wat hen beweegt in verschillende situaties.

De laatste decennia hebben er in Rusland enorme veranderingen plaatsgevonden. Deze veranderingen hebben tot de vorming van nieuwe sociale klassen geleid, maar ook tot nieuwe levensomstandigheden, waaraan wij ons hebben aangepast op onze eigen, typisch 'Russische' manier.

De combinatie van een specifiek Russische mentaliteit met een specifiek Russisch kapitalisme levert op het eerste gezicht grappige maar vaak ook treurige situaties op.

Dit boek is enig in zijn soort. Als je naar Rusland wilt gaan, en zeker als je hier wat langer wilt verblijven, raad ik je aan de inhoud ervan grondig te bestuderen.

Daarnaast kan het boek als een spiegel dienen waarin ieder van ons, inwoners van Rusland, zich met enige zelfspot kan bekijken.

* * *

Ik houd zielsveel van Rusland. En ook de stad waar ik ben opgegroeid is me zeer dierbaar. Maar nu de hamvraag: houd ik ook van de Russen? Antwoord: ik kan niet zeggen dat ik van de

Russen houd, aangezien ik niet het geluk heb gehad kennis te maken met alle vertegenwoordigers van deze natie, die leven in het gebied tussen Kaliningrad tot Vladivostok (en niet alleen daar!). Ik begrijp sowieso niet dat je kunt houden van, of een hekel kunt hebben aan een heel volk, of het nu je eigen volk is of een ander. Gesprekken over nationale karaktertrekken hebben voor mij geen zin, want elk volk bestaat uit mensen die elk hun eigen talenten, interesses, IQ en inkomensniveau hebben. Iets anders is de manier waarop we beïnvloed worden door wat er in het land gebeurt, door wat we op televisie zien, door wat de regering ons oplegt. En nog een belangrijke vraag: wie beschouw ik als de Russen? De mensen die ik in dit boek Russen noem, zijn natuurlijk niet alleen degenen die in etnisch opzicht tot het Russische volk behoren. Het zijn de inwoners van Rusland, die hun hele leven of het grootste deel van hun leven in Rusland wonen. Het zijn de dragers van de plaatselijke mentaliteit. Het zijn diegenen die het Russisch als hun moedertaal beschouwen en Rusland als hun vaderland.

Zelf kan ik niet zeggen dat ik het gemakkelijk vind om in Rusland te wonen. (Al geef ik toe dat er in het hele universum eigenlijk geen plaats is waar ik vrij van zorgen kan ademen. Ja, wie weet in een of ander melkwegstelsel van het type sombreronevel, maar daar schijnt dan juist weer dat ademen een probleem te zijn.) Tja, wie wel eigenlijk? Maar ik geloof wel dat ik hier heb leren leven. Natuurlijk, volgens velen heb je pas leren leven als je niet in Rusland woont maar aan de Côte d'Azur, in een paleis dat gebouwd is met geld dat op oneerlijke wijze, uitgerekend in Rusland, is verdiend. Al heb ik geen kennis gemaakt met de bezitters van die enorme lappen grond op Frans of Italiaans grondgebied, ik ben het er toch niet mee eens. Sterker nog: wat voor successen onze rijken ook geboekt hebben en welke weg ze daarbij ook hebben bewandeld, ik beschouw ze als

overtreders van de gedragsregels in Rusland. Aan hen zal een apart hoofdstuk worden gewijd.

Het doel van dit boek is niet om ons volk neer te zetten als een verzameling sukkels, maar om het vreemde land te beschrijven waar de Russen zich verzameld hebben en waar ik ze van bovenaf observeer. In dit boek zal ik blij zijn waar allen dat zijn, bedroefd zijn waar mijn landgenoten het ook zijn en grappig zijn waar vrijwel ieder van ons grappig kan zijn. Want wat ik niet uit kan staan is als mensen, in welk land ze ook wonen, niet in staat zijn tot ironie noch tot de zelfspot die ik over dit boek uitstrooi.

In dit boek wil ik me niet teveel verdiepen in de vraag of het een of ander ook kan gebeuren in de Verenigde Staten of voor mijn part Oeganda, of hoe een Fransman of Indiër zich in dezelfde situatie zou gedragen als het een of ander hem in zijn land zou overkomen.

Dit is een boek over Rusland en de Russen.

RUSLAND EN DE RUSSEN

*Kortzichtige romantici. Op goed geluk,
of wat belangrijker dan alle regels is*

Veel leiders van Rusland droomden maar van één ding: een volk dat stoutmoedig en vastberaden zijn stralende toekomst tegemoet marcheert, terwijl het vol liefde opkijkt naar de regeerders die hun vanaf de tribunes van het Mausoleum toezwaaien. (Wel hadden die regeerders een nogal vreemd idee van wat zo'n stralende toekomst precies moest voorstellen.) Witte t-shirts, stralende gezichten, gezonde tanden. De naïevelingen! Ze begrepen het Russische volk slecht. De weg naar de discipline bleek met meer en meer hindernissen bezaaid. Al snel werd duidelijk dat een schrikbewind de enige methode was om de burgers te disciplineren. Maar zoals bekend: angst is een slecht bindmiddel voor de natie. De dictator stierf en de maatschappij kwam weer in evenwicht: de strengheid van de wetten in Rusland wordt zoals wij allemaal weten gecompenseerd door het feit dat je die wetten niet per se na hoeft te leven.

Lieve God! Hoe blijft het allemaal overeind, vragen we ons meer dan eens af. En waarom? Met welk doel?

Ja, als je het van een afstand bekijkt, is Rusland een bolwerk van irrationele gedachten, en dus ook een bolwerk van irrationele daden. Waarom jakkeren we zo in het verkeer? Lang niet elke amateurracer heeft haast om ergens op tijd te zijn. Waarom zou je je leven riskeren, en dat van anderen? Waarom investeren we een vermogen in de zoveelste bontjas? Waarom laten we niet regelmatig onze gezondheid checken, maar wachten we tot die buikvliesontsteking een feit is? Waarom betalen we leraren geen normaal salaris, terwijl zij nou uitgerekend de meeste energie steken in de opvoeding van onze kinderen, de generatie waaraan wij het land zullen overdragen? Bestaat er in de wereld ook maar één taak die meer verantwoordelijkheid vraagt?

Het is allemaal heel simpel: racen op de weg is gevaarlijk, maar geeft ook een kick. Tjongejonge, wie laat die achterlijke idioten de weg op? — vragen wij, die een halfjaar geleden ons rijbewijs hebben afgekocht en nog maar een paar maanden geleden doodzenuwachtig uitweken voor elke snelle auto. Een bontjas is een bron van puur genot en een bewijs dat je geslaagd bent in het leven. En als ik naar de dokter ga zul je zien dat die toch niets kan vinden. Dus heb ik al die maanden dat ik niet ging, tijd en geld bespaard!

Waarom neem ik al bij mijn eerste bezoek aan de dokter (politieagent, ambtenaar) een enveloppe met geld mee? Je kunt er toch van uitgaan dat er iemand tegenover me zit die op eerlijke wijze zijn vak dient? O nee, ik heb een heel andere logica. Ik wil geloven dat ik een fantastisch mens tegenover me heb die me gaat helpen. Ik wil er zeker van zijn dat hij een goede daad voor mij verricht. Die zekerheid wordt me gegeven door het enveloppe dat ik hem overhandig. Ter versterking van het resultaat, zal ik maar zeggen. Ik vergeet dat de menselijke natuur zwak is en zo demoraliseer ik de arts, ambtenaar of politiemann die mogelijk van plan was eerlijk te zijn (in het begin dan). Ook vergeet ik

dat degenen die na mij komen nu ook gedwongen zullen zijn envelopjes te geven. En als iemand daar niet toe in staat is? Die gedachte komt niet in mijn hoofd op: ik ben immers bezig een goede daad te verrichten voor mijzelf of voor mijn naasten.

Maar dan de leraren... die doen toch sowieso hun werk! Veel van hen zelfs behoorlijk goed. Pas als ze hun werk neerleggen gaan we nadenken over een loonsverhoging. Het onderwijs steunt enerzijds op vakidioten die zo van hun beroep houden dat ze dat nooit zullen opgeven, anderzijds op mensen zonder de juiste opleiding die toevallig het vak ingerold zijn en die tot elk soort werk bereid zijn als het maar niet te smerig is en een beetje verdient; maar dit alles laat ons koud. De scholen doen toch op de een of andere manier hun werk wel, dus prima zo.

In Rusland sijpelt een hele hoop ontevredenheid door in persoonlijke gesprekken en in de satirische televisieprogramma's. Op acties loopt het zelden uit. Want strategieën en tactieken om voor onze rechten te strijden, daar zijn we niet zo van.

Om de nationale Russische mentaliteit te begrijpen is het vooral belangrijk dat je beseft dat een strategisch denkend individu in Rusland een vreemde eend in de bijt is.

We zijn als scholieren die hun lessen niet geleerd hebben en op goed geluk de les ingaan. Och, de Russische 'op goed geluk-mentaliteit', hoeveel daar wel niet over geschreven is!

Ik koop voor mezelf een datsja, appartement of auto. Mijn bedrijf wordt geruïneerd door zo'n uitgave, maar wat zou dat? Ik ben immers dolgelukkig met mijn aanschaf! En trouwens, wie weet wordt het bedrijf helemaal niet geruïneerd. Wie weet lukt het om uitstel te krijgen van de bank die het krediet verstrekt heeft. Dan leen ik weer ergens anders en zo komt het helemaal goed, zul je zien.

De 'op-goed-geluk-benadering' doet het ook goed in het verkeer, wanneer we ons niet aan de regels houden.

Ja, het vriest buiten twintig graden, de straat is net een ijsbaan, en ik loop op laarsjes met hakken en een dunne leren zool. Want wie weet wanneer ik *hem* tegenkom? Misschien wel als ik die hoek omga? En zou *hij* mij wel herkennen zonder hakken, kort jurkje en haarlak in mijn haar? Hij zal me voorbijsnelen, een of ander modepopje achterna. Dat mag ik onder geen beding laten gebeuren!

Russen zijn als geen ander volk ingesteld op goed geluk en toeval, iets wat boven alle wetten en systemen staat en geen planmatige werkwijze of strijdvoering vereist, iets wat het uitdenken van actieplannen en gedragsstrategieën van nature overbodig maakt.

Een strateeg heeft paradoxaal genoeg het gevoel dat zijn tijd beperkt is: hoelang moet je soms wel niet wachten totdat je plan wordt verwezenlijkt? Voor de romanticus strekt zich een totale eeuwigheid uit, die gevuld is met gelukstreffers en uitgelezen kansen als een cake met rozijnen. Het is al eeuwen bekend: de held van onze volkssprookjes is Jemelja, die zonder zijn plekje op de kachel te verlaten rijk werd en een prinses trouwde. Vandaar het spreekwoord 'geluk kun je ook op de kachel vinden'. Overigens zie je vaak dat tegenover elke volkswijsheid een spreekwoord met tegenovergestelde betekenis van toepassing is. Neem het spreekwoord: onder een liggende steen stroomt geen water. Daar heb ik veel meer mee, en dat is geen karaktertrek van mij, maar het resultaat van mijn ervaringen.

Die hardnekkige gerichtheid op geluk en toeval heeft een gevolg dat wederom paradoxaal is, maar ook heel logisch: zelfs de verwezenlijking van langetermijnplannen wordt in alle gevallen toegeschreven aan de machinaties van vrouwe Fortuna.

Een typisch Russisch verhaal. Op televisie was een keer een vrouw die vertelde dat haar kind was genezen door een magiër.

Nu kijken wij hier tegenwoordig niet op van dit soort verhalen, maar in dit geval liep het iets anders:

“Mijn kind werd naar het ziekenhuis gebracht. Ze kwam daar meteen op de eerste hulp terecht, ik mocht er van de artsen niet naar binnen. Ik wist niet wat ik al die tijd moest doen, het viel me te zwaar om maar bij de deuren van de eerste hulp te blijven staan. Dus ik ging naar een magiër. Nadat hij zijn ritueel had uitgevoerd, ging het weer beter met mijn dochter. De volgende dag werd ze overgeplaatst naar een gewone ziekenzaal.”

Van enige dankbaarheid jegens de artsen, die urenlang hadden gevochten voor het leven van haar dochter, was geen sprake. Natuurlijk wordt deze dame niet gehinderd door bovenmatige intelligentie. Misschien heeft ze met tranen in de ogen de artsen bedankt. Maar toch is zij slachtoffer van de psychologische focus op het geloof in het bovennatuurlijke. De gemiddelde inwoner van Rusland gelooft eerder in de levensreddende invloed van iemands handbewegingen boven een paar kippenbotjes vermengd met een handje aarde, dan in het effect van een tijdig en correct uitgevoerde medische behandeling.

De titel ‘Psychotherapeut des Vaderlands’ had al lang geleden moeten worden toegekend aan een volstrekt onuitstaanbaar figuur in wiens aderen geen druppel Russisch bloed stroomt. Zijn naam is Paulo Coelho en hij is inwoner van het verre Brazilië. Maar die afstand doet niets af aan hoe na hij ons staat. In Rusland vliegen zijn boeken in oplages van vele duizenden over de toonbanken.

Zijn filosofie ligt zacht en smeugig op de ziel van de Rus, als warme boter op een broodje. De promotor van het mystieke bewustzijn en het geloof in succes dat verkrijgbaar is zonder enige prestatie, verwarmt onze naïeve geesten met uitspraken als: ‘Het leven is de moeite waard omdat dromen werkelijkheid kunnen worden’, of: ‘Denk eraan dat wanneer je iets wilt, het hele

universum eraan zal meewerken om je wens te laten uitkomen? Bedankt, kameraad Coelho, voor ons gelukkige leven!

En wat nu als je dromen niet uitkomen? Dan zijn er vier reacties mogelijk:

1. “Dan is het me niet gegeven. Ik ben iemand die geen plezier in het leven verdient.” Mensen met een dergelijke psychologische instelling schakelen vaak het zelfvernietigingsscenario in, bijvoorbeeld in de vorm van alcoholisme. (Aan dit onderwerp zullen enkele bladzijden van dit boek worden gewijd.)

2. “Dan wilde ik het niet genoeg. Coelho en andere eerbiedwaardige wijzen zeiden immers dat als ik maar wil, het universum zal meewerken. Als het universum niet meewerkt, dan wil ik het dus niet. Of wil ik het te weinig? Of wil ik het wel, maar op de verkeerde manier? Daar moet ik nog maar eens wat dieper over nadenken.”

3. “Dan moet ik het nog meer willen. Mijn dromen zullen uitkomen. Het lot geeft iedereen een kans”, enzovoorts enzovoorts. Blijkbaar voelt de irrationeel denkende mens niet dat wij allen stervelingen zijn en onze tijd beperkt is. Voor hem strekt zich de eeuwigheid uit.

4. Alleen in dit laatste geval begint iemand erover na te denken wat hij zelf eens zou kunnen ondernemen om zijn doel te bereiken.

Bijna alle Russen zijn diep van binnen romantici. Zelfs als die romantiek verborgen zit onder een pantser van cynisme. Zo was het bij de rijke olie-elite van Rusland een tijdje in om af te vallen met vage Thaise pillen. Velen verloren inderdaad de nodige kilo's, maar daarbij ook bijna hun leven. Toch blijft men meer geloven in pillen dan in de combinatie van een langdurig dieet met beweging.

Rijk worden doen we snel en tot elke prijs, we geven ons met hart en ziel over aan onze partner (zoals Alla Poegatsjova

zingt: “Ik duik in de liefde als in de zee”) en als we ons inzetten voor iets wat ons na aan het hart ligt, dan is dat voor het leven.

We gaan een stralende toekomst tegemoet, en de vlag van het mystieke bewustzijn wordt welgemoed voor ons uit gedragen door onze aanvoerder Paulo Coelho, afkomstig van een ander halfmond, een man uit het land waar zo veel wilde apen zijn.

Deze mentaliteit wordt bovendien nog versterkt door het principe van de binaire opposities.

Binaire opposities op z'n Russisch

De heidense Slaven beschreven de wereld al met behulp van een systeem dat we ‘binaire opposities’ noemen. (Een binaire oppositie is een manier om de wereld in te delen in begrippenparen van tegenovergestelde betekenis.) Historici en etnografen hebben vastgesteld dat deze ideeën ook na de komst van het christendom bewaard zijn gebleven. Wanneer de oude stammen in het gebied dat later Rusland zou zijn, het hadden over de wereld om hen heen, gebruikten ze begrippenparen van tegenovergestelde betekenis: leven — dood, even — oneven, man — vrouw, dag — nacht enzovoorts. Het eerste woord van elk paar had een positieve associatie, het tweede woord een negatieve.

Eigenlijk hebben we deze manier van waarnemen tot op de dag van vandaag in stand gehouden. Zelfs ik: ik ben dan wel geen ‘slachtoffer’ van het mystieke, maar van het principe van binaire opposities ben ik volledig doordrongen. Bovendien heb ik de laatste paar jaar tevergeefs geprobeerd het uit mijn hersenen te krijgen.

Het bewustzijn van een Rus is als een slinger die van het ene uiterste naar het andere beweegt. We houden niet van vreemden, omdat we van onze eigen mensen houden. Daarbij geeft

elk de begrippen ‘vreemd — eigen’ zijn eigen betekenis: van mensen met een andere huidskleur tot degenen die op de benedenverdieping wonen en dus het grootste deel van de warmte die van de centrale verwarming af komt moeten missen, en tot degenen die boven wonen en ‘s winters vergaan van de hitte in hun appartement, die steeds maar de ramen tegen elkaar open zetten en smeken of de temperatuur in de radiatoren omlaag kan. Daarbij lijken ze niet te denken aan de bewoners van de benedenverdiepingen, die met ramen en deuren dicht nog zitten te blauwbekken.

Het gebruik van deze begrippenparen om ons bestaan weer te geven geeft al gauw aanleiding tot onverdraagzaamheid, tweedracht en wederzijdse ergernissen. Maar aan de andere kant maakt het het leven wel zo makkelijk! In principe kun je alles vatten in binaire opposities, als je er niet te veel over doordenkt.

De zwart-witte wereld die we in Rusland kennen (en die we creëren in ons bewustzijn!) leert ons alle landgenoten grofweg in te delen in geslaagden en niet-geslaagden. Het begrip geslaagdheid, dat naar ons is overgewaaid vanuit het Westen en flink uitgekleeft is door de ons zo dierbare binaire opposities, staat vooral voor commercieel succes.

Geslaagden zijn rijken die zich in dure kleren steken en in dure auto’s rijden. Niet-geslaagden zijn losers die in de schulden zitten of van de hand in de tand leven. Er wordt hier vaak geklaagd over het ontbreken van een middenklasse. Maar de oorzaken daarvan zijn niet alleen economisch en juridisch. Het probleem zit in de volksmentaliteit. Volgens onze begrippen is een leraar, die krap leeft van een klein salaris (en nee, hij gaat gekleed, komt niet om van de honger en kan zich zelfs wat niet al te dure vrijetijdsbesteding veroorloven) per definitie ongelukkig, omdat geld de graadmeter is van zijn geslaagdheid. Het feit dat de man misschien wel gelukkig is met zijn werk en geniet van

het omgaan met kinderen, wordt genegeerd. We hebben hier te maken met twee belangrijke binaire opposities: rijk — arm en gelukkig — ongelukkig. Grijstinten zijn er niet. Ik kan het zelf eerlijk gezegd ook niet geloven dat je met weinig geld en zonder goede baan gelukkig kan zijn.

Om de een of andere reden vinden wij dat alleen de eerste en de laatste plaats de aandacht verdienen. Dat er ook een tweede, derde of x'te plaats bestaat wordt niet in aanmerking genomen, alsof die praktisch niet voorkomen in de natuur. Waarom kopen de Europeanen, die gemiddeld aanzienlijk rijker leven dan wij, geen enorme jeeps? Zij begrijpen dat het onderhoud van zo'n auto veel geld kost en je er bovendien altijd parkeerproblemen mee hebt. Ze denken rationeler en waarschijnlijk hebben ze geen zin om het leven zwart-wit in te kleuren.

Wij daarentegen zijn de laatste jaren veranderd van strijdbaar atheïsten in devote kerkgangers; van een volk dat geen idee had wat privé-eigendom was in een roedel geldwolven; van liefhebbers van lekker eten in strenge bewakers van het eigen figuur. (De Amerikanen halen het niet bij ons in de aanpak van overgewicht: de fitnessclubs schieten hier als paddestoelen uit de grond.)

Ondertussen prevel ik bij wijze van autogene training steeds weer de tekst van een eenvoudig popliedje van Konstantin Meladze:

*Wie zegeviert die heeft gelijk.
En de verliezer leeft gewoon verder.
En niemand gaat dood,
We leven gewoon verder, meer niet.*

De binaire opposities sporen ons aan met pijnlijke steken: ga vooruit, je moet de top bereiken. We kijken omhoog en zien de besneeuwde toppen waar de halfgoden zich hebben geïnstalleerd,

zij die het Succes hebben bereikt. Het is ons weliswaar niet bekend wat er achter die wolken schuilt. Maar we weten wel zeker dat het daar goddelijk is, net als in het communisme, waar we lange tijd aan meegebouwd hebben terwijl we ons maar nauwelijks konden voorstellen wat het eigenlijk was.

Het rijk van georganiseerde absurditeit

Het hierboven beschreven principe van binaire opposities brengt gek genoeg ook een soort orde aan in onze omgeving. Wat van buitenaf gezien absurd lijkt, wordt beter verklaarbaar als je bent uitgerust met dit principe.

Een van de meest absurde feesten is voor mij de bruiloft. Niet de bruiloft in het algemeen, maar het moderne trouwfeest zoals dat gevierd wordt door de onderlaag van de middenklasse en door anderen die zich moeilijk in onze vaag afgebakende middenklasse laten indelen.

Een jonge collega van mij woont al een paar jaar samen met haar vriend. Beiden dromen ze van een vorstelijke bruiloft. Waar is het voor nodig, vraag je je af. Iedereen weet dat ze in feite al echtgenoten zijn. De witte jurk is het symbool van maagdelijkheid en kuisheid (en het afscheid daarvan!) — en die kost niet alleen een berg geld, maar beantwoordt ook niet aan de werkelijkheid, zal ik maar zeggen. Bovendien is de hele plechtigheid compleet met limousine en feestbanket in een restaurant een grote aanslag op het budget.

Maar toch. Een potentieel bruidspaar is niet voor één gat te vangen. Ze vertrouwen erop dat hun ouders een beetje bijspringen. Ze hebben geleend van de bank. Ze hebben hun vrienden gevraagd cadeaus te geven in de vorm van geld: op die manier hoopt het paar tenminste een deel van de bruiloft terug te verdienen.

Dat is toch absurd als je erover nadenkt. Het stel is in feite al man en vrouw en hun omgeving keurt de verbintenis goed. In tegenstelling tot vroeger zal vandaag de dag zelfs niemand een gezinsuitbreiding veroordelen als de ouders samenwonen. (De veranderingen in de seksuele moraal zullen in een ander hoofdstuk aan bod komen.) Waarom dan al die uitgaven en al die rompslomp? Iemand zal je zeggen dat dat aangename rompslomp is. Wat is er dan zo aangenaam?

1. De voorpret bij de gedachte dat je gaat laten zien dat je het gemaakt hebt. Een bruiloft wordt gevierd door iemand die zich dat kan veroorloven. Zo neemt het paar, conform het principe van de binaire opposities, dus afstand van de minder vermogende bevolkingslaag. Wij zijn niet zoals zij. Ik ken ouders van een vierjarig (!) kind, die een bruiloft op touw hebben gezet 'zodra er geld was'. Sowieso is ons leven één grote demonstratie van de meest uiteenlopende statussymbolen. Daarvan is ons leven letterlijk doorspekt.

2. De verplichting aan een volkomen conventionele traditie. Dit is meestal een belangrijke reden voor de ouders. Wij hebben het toch ook gedaan? Natuurlijk was de seksuele moraal anders in de tijd dat de oudere generatie trouwde, en de huwelijksplechtigheid was echt een teken van de overgang naar een nieuwe situatie. Toch hamert de familie op het naleven van de traditie. Wederom om iets aan de omgeving te laten zien: anders dan bij die nieuwerwetse 'hervormingsgezinden' is het in jouw familie gebruikelijk om de goede, oude, feestelijke traditie te volgen. (De traditie van een vorstelijke trouwerij is pas later in de Sovjettijd ontstaan: kort na de revolutie werd het 'banket met witte jurk' belachelijk gemaakt als een uiting van kleinburgerlijkheid. Je kon toen horen: die en die hebben zich geregistreerd. Punt. Van een luxe feestmaal met een menigte gasten en cadeaus was in de verste verte geen sprake.)

Het is tegenwoordig heel belangrijk iets te kunnen laten zien aan tante en oom uit Nizjneartovsk en oudtante uit Aloepka, die allen gekomen zijn om het jonge paar te feliciteren.

3. De aandacht en de complimenten. De bruid staat op om zes uur 's ochtends en begint zich meteen mooi te maken: een ingewikkeld kapsel, dure make-up, daarna de hoepelrok, het decolleté, de naaldhakken. Iedereen zal haar zeggen dat ze de allermooiste is. Wat dus ook waargemaakt moet worden. Ook hier komt de absurditeit om de hoek kijken: iedereen die ziet hoezeer zij en de visagisten en kapsters hun best hebben gedaan, zal haar complimenteren, hoe ze er ook uitziet. Iedereen doet alsof hij haar mooi vindt en zij doet alsof ze het gelooft. Ze zegt als het ware: ik ben niet dat meisje met de spijkerbroek of het mantelpak waarin je me elke dag ziet. Er schuilt in mij een oogverblindende schoonheid, en alleen vandaag heb je het geluk die te mogen aanschouwen.

* * *

Een van de belangrijkste 'absurditeitszones' in het leven van een Rus is de televisie. Die schept bovendien een verkeerd beeld van de werkelijkheid en brengt daarmee nog meer verwarring en chaos in onze gelederen. Ook de televisie krijgt een apart hoofdstuk.

Toch kan ik het niet laten om hier alvast op te merken dat dit grootste, populairste massamedium stoelt op het basisprincipe van de schijnbare onwetendheid. Iedereen weet bijvoorbeeld dat studeren aan een universiteit geen makkelijke opgave is. Toch zijn de personages in de serie *Univer* vrijwel de hele dag aan het eten, slapen, roddelen, uitgaan, de liefde bedrijven, kortom, alles behalve datgene wat ze eigenlijk moeten doen: studeren. Ze getuigen van een frivole levenshouding die niet past bij de toekomstige intellectuele elite van het land.

Onder de makers van de serie zit waarschijnlijk niet één iemand die zelf gestudeerd heeft of die weet wat studeren aan een serieuze universiteit echt inhoudt. Natuurlijk gaat niemand in een komische serie eens lekker uitweiden over hoe moeilijk het is om de stellingen van Weierstrass te bewijzen. Maar een volledige breuk met de werkelijkheid leidt tot een denkbeeldige wereld waarin vrijwel niemand gelooft, of je je nu voor of achter het scherm bevindt. Toch worden de episodes uit de studentenlevens gebracht alsof ze uit het werkelijke leven gegrepen zijn.

* * *

De wens om orde te scheppen in onze niet al te logisch gestructureerde maatschappij draait meer dan eens uit op 'georganiseerde absurditeiten'. Er doen zich soms vreemde situaties voor zonder dat er kwade opzet in het spel is: het lukt dan gewoon niet om goed vooruit te denken en iedereen tevreden te stellen.

Een rondgang langs instanties is bij ons een vrij avontuurlijk verhaal met een tot op de laatste bladzijde onbekende ontknoping. Om bijvoorbeeld een nieuw paspoort aan te vragen wanneer het oude verlopen is, moet je een niet geringe hoeveelheid documenten verzamelen en daar kopieën van maken. (Ik begrijp nog altijd niet waarom ze een kopie van je werkboekje nodig hebben, en dat je dan ook nog eens op een formulier moet invullen waar je de laatste tien jaar gewerkt hebt, en dat deze informatie vervolgens bevestigd moet worden door een personeelsinspector. Denken ze soms dat een agent van een buitenlandse spionagedienst zich tijdens het invullen van het formulier 'verschrijft' en invult: 'WERKVERLEDEN: 2003 — heden: CIA, agent?') De rijen voor de OVIR lijken tegenwoordig tot het verleden te behoren. Maar alleen uitverkorenen spelen het klaar om al bij

GLAGOSLAV PUBLICATIONS
www.glagoslav.com

Maria Konjoekova's *Zo gaat dat in Rusland, of hoe te leven tussen Russen* is een grappige, vol zelfspot geschreven handleiding voor het dagelijks leven in Rusland. Het is daarnaast een praktische gids voor het doorgronden van een land en zijn mensen, die we vandaag de dag overal ter wereld kunnen tegenkomen. Waar komen onze meningen en vooroordelen eigenlijk vandaan? De schrijfster verkent de culturele eigenaardigheden waarvan het Russische leven doortrokken is en geeft ook een verklaring voor de stortvloed aan ongebreidelde Russische emoties in allerlei situaties. Ze rekent af met de vele misvattingen die er over de Russen bestaan en kweekt op humoristische wijze begrip voor hun, in Westerse ogen, soms onbegrijpelijke gedrag.

Konjoekova wil met haar boek preken noch bekeren. Ze beoogt slechts een brutaal maar liefdevol inkijkje te geven in de Russische ziel. Eigenlijk is haar boek een minihandleiding voor de mens in het algemeen.

Maria Konjoekova werd in 1972 geboren in Leningrad. Ze groeide op in een familie van ingenieurs en studeerde af aan de Technische Universiteit van Sint-Petersburg. Daarna ging ze aan het werk als freelance journalist voor verschillende Russische bladen. Ze schreef een studieboek over journalistiek en doceert dit vak momenteel aan twee universiteiten. Maria Konjoekova woont in Sint-Petersburg.

Goed gedocumenteerde en doordachte benadering door een Rus van hoe de Russen zelf zijn. Een niet te missen introductie voor eenieder die naar Rusland trekt.

– Prof. dr. Emmanuel Waegemans, KU Leuven

UITGEVERIJ GLAGOSLAV

ISBN 978-1-909156-39-5

WWW.GLAGOSLAV.COM

